

Грушецька В. О. Верхні покривала типу «фередже» у традиційному вуличному жіночому костюмі кримських татар, караїмів і кримчаків кінця XVIII – початку XX ст.

У статті був зроблений аналіз верхнього покривала типу «фередже» як частини традиційного вуличного жіночого костюма кримських татар, караїмів і кримчаків, що використовувалося на території Кримського півострова протягом кінця XVIII – початку XX ст. Розглянуто основні підтипи та варіанти цього елемента костюма, що формувалися з конструктивних особливостей і функціонального значення. Виділені хронологічні етапи розвитку даного елемента традиційного костюма. Сформульовані висновки, що відображають головні аспекти його використання.

Ключові слова: традиційний костюм, верхнє покривало типу «фередже», кримські татари, кримські караїми, кримчаки.

Grushetskaya V.A. The Topcoat "Feredzhe" in the Traditional Street Female Costume of the Crimean Tatars, Karaites and Krymchaks at the late XVIIIth and the early XXth centuries

Analysis of the Topcoat "Feredzhe" as a part of the Traditional Street Female Costume of the Crimean Tatars, Karaites and Krymchaks in the Crimean peninsula at the late XVIIIth and the early XXth centuries was produced in the article. The main subtypes and variations of it's the elements of costume were considered. The chronological stages of its development were analyzed. The main stages of its development, design features and functional significance were considered. The aspects of its using were formulated in the conclusions.

Keywords: the Traditional Costume, the Topcoat "Feredzhe", Crimean Tatars, Crimean Karaites, Krymchaks.

УДК 39:639.2.081(477)"192/201"

С. В. Сіренко

РИБАЛЬСТВО ЯК ПРЕДМЕТ ЕТНОЛОГІЧНИХ НАУКОВИХ СТУДІЙ ПЕРІОДУ 20–х рр. XX ст. – ПОЧАТКУ XXI ст.

У статті проаналізовано науковий доробок українських та зарубіжних етнологів, які вивчали рибальство України в 20-х рр. XX ст. – на початку XXI ст. Визначено коло проблем, що їх вивчали дослідники. Встановлено, що перевагу віддавали дослідженню будови та способів застосування знарядь лову. Менше звертали увагу на громадські відносини, юридичні та екологічні питання, звичаї, вірування, знання рибалок про риб та водойм. Ця тенденція, яка виникла в XIX ст. продовжує існувати й на початку XXI ст. З'ясовано, що в середині XX ст. етнологи почали вивчати й споживацьке рибальство, а на спортивне рибальство, яке активно почало розвиватись у цей час, не звертали увагу. Саме тому сучасні етнологи повинні досліджувати спортивне рибальство в Україні. На початку XXI ст. вивченню рибальства почали приділяти більшу увагу. Однак сучасні науковці переважно зосереджуються на дослідженні окремих територіальних одиниць, серед яких перевага надається зокрема Полісся.

Ключові слова: етнографія, рибальство, історіографія, знаряддя і способи лову риби в Україні

У сучасну епоху технічного прогресу в будь-якої думуючої людини з'являється потреба відчутти свою приналежність до спорідненої спільноти, долучитися до скарбниць її духовних та матеріальних культурних надбань, по-новому осмислити власну етнокультурну спадщину, у тому числі й мало досліджену галузь господарства – рибальство. У межах відкритості цієї проблеми спробуємо проаналізувати наявні розвідки з рибальства. Вивченням історіографії рибальства як господарського заняття в Україні й суттєвого елемента народної матеріальної культури займалися В. Горленко [1], Т. Печериця [2], А. Дмитренко [3, с. 56–57], М. Лицур [4, с. 6–7; 5], С. Чибирак [6, с. 161–165]. Більшість дослідників переважно розглядали рибальство лише окремих регіонів України або ж зупинялись на вивченні творчості науковців – дослідників рибальства. Такий ступінь розробки даної теми явно недостатній, і саме тому ця проблема опинилася в центрі дослідницької уваги в даній статті. Мета статті – висвітлити внесок етнографів у вивченні рибальського промислу в Україні.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 20-і рр. XX – початок XXI ст., тобто буде розглядатися третій період розвитку української етнографії (за періодизацією Володимира Горленка [1, с. 3–4]). Перший та другий періоди ми розглянули у статті «Рибальство України другої половини XVIII – початку XX ст.: історіографія питання» [7].

Географія нашого дослідження охоплює всю територію України в її сучасних територіально-адміністративних межах, враховуючи тимчасово окуповану Автономну Республіку Крим.

У 20–30-х рр. XX ст. значний внесок у науку зробив етнограф, фольклорист, краєзнавець, діалектолог, музейник Василь Кравченко. Він цікавився, зокрема, етнографічною складовою рибальства. Перу дослідника належить художній твір «Над морем», який містить цінний етнографічний матеріал про рибальство. З цієї праці ми дізнаємося про життя бердянських рибалок, способи і знаряддя лову риби, заняття їхніх дружин і навіть побут дітей рибалок [8]. Інша праця В. Кравченка «Від'їзд у море рибалок та моряків у м. Бердянську» [9] є важливою науковою роботою, де подано аналіз вірувань, звичаїв рибалок і моряків, що є дуже рідкісним матеріалом.

В. Кравченко також збирав матеріали для написання статті з рибальства Полісся та Волині, консультував з рибальської тематики К. Грушевську [10, с. 115]. Результатом їхньої співпраці стала стаття «Дума про пригоду на морі Поповича» у часопису «Первісне громадянство та його пережитки на Україні». У цій праці автори підкреслюють спільні риси у звичаях та уявленнях рибалок і моряків [11].

У «Первісному громадянстві...» міститься також стаття Т. Гавриленка «Старші форми економічного побуту на Великому лузі: вівчарство і рибальство», яка написана на основі експедиційного та літературного матеріалу. У ній автор розповідає про знаряддя лову, обряди, забобони, прикмети та рибальські заводи. Т. Гавриленко звертає увагу на козацькі традиції, які продовжували існувати серед рибалок у вигляді звичаїв та термінології. Не обходить увагу дослідник і екологічні проблеми [12].

У кінці 20-х рр. XX ст. рибальство дніпровських порогів досить ґрунтовно вивчала етнолог В. Білецька, яка зазначала, що «...рибальство набирає тепер особливої ваги через те, що у зв'язку з будівництвом Дніпрельстану, коли скрізь у порогах підніметься рівень води, багато деяких старовинних засобів рибальства зникнуть зовсім або пристосовуючись до нових умов, не абияк змінять свої форми. Крім того, Дніпрельстан, що передусім поведе людиність навколо порогів шляхом інтенсифікації народного господарства, дуже змінить його економіку, і тому місце й питома вага рибальства в селянському бюджеті стане перед нами в іншому світлі і, безперечно, набере нових форм» [13, с. 157]. Дослідниця у своїй розвідці не лише описала знаряддя лову, а й порівняла їх зі снастями інших риболовних регіонів Європи. Вона приходиться до висновку, що дніпровські сітки технічно були досконалішими за волзькі, а також спростовує думку Д. Зеленина, що в Україні довбнею не ловили [13, с. 172, 175]. В. Білецька перша серед українських етнографів проаналізувала вудочки. У регіоні дослідження вона зафіксувала поплавкову (поплавчанка) та два вида донної вудки: бубирчанка й дриголина. Бубирчанка відрізнялась від поплавчанки лише відсутністю поплавка та призначенням (нею ловили лише живців) [13, с. 160]. Дриголина мала довге вудлище (до 2-х метрів), шнур на кінці якого прив'язували камінь і поводок з гачком. Насадкою у такій снасті був живець. Дриголину ставили на ніч, закріпивши на березі, а вранці її перевіряли [13, с. 168]. Цікаво, що на дніпровських порогах термін «вудка» не використовувався у значенні знаряддя лову, а лише у значенні гачків [13, с. 161, 170]. Звернула увагу Віра Білецька на запозичення між Україною та Росією. Так, вона погоджується з твердження В. Вовка, що донські козаки не лише запозичили політичний устрій у запорозьких козаків, а й риболовну культуру, яка з часом з Дону поширилась на Волгу, Каспійське море, а потім і в Сибір [13, с. 173].

Не оминула увагою рибальський промисел і працівниця Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка відомий етнолог Н. Заглада, яка в 1925 р. розробила питальник з дослідження човнів [14, арк. 30–36]. У 1929 р. вона очолювала експедицію з дослідження Дніпростану [15, арк. 6]. На жаль, матеріали цієї експедиції до наших днів не збереглися. Залишились лише деякі документи, які вказують, що серед усіх питань, які планувалось досліджувати, було і рибальство [15, арк. 1]. Також невідомі результати дослідження цього промислу за програмою «Влови і рибальство», яка була написана 1925 р. етнологом А. Онищуком [14, арк. 2]. А от експедиція Н. Заглади 1934 р. з вивчення Чорнобильщини збереглась. Під час експедиції відомий етнолог дослідила рибальські знаряддя та техніку лову, а саме: ловлю риби руками, ловлю «у жмурки», глушення риби зимою, ловлю під час придухи марою та нітами, ловлю поледнем, ловлю з посветом, болтухою, кригою, жаком, кошиками, кормаками, переметом та сітками [16; 17]. У 1930 р. Н. Заглада видала книгу про село Старосілля, у якій досліджено рибальські знаряддя та способи лову, і де авторка уперше звернула увагу на дитячі способи лову риби [18].

Тісно співпрацював із Н. Загладою етнограф-художник Ю. Павлович, який також був науковим співробітником Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка. Він замалював декілька рибальських снастей, а саме: перемет, волок-сежник, верші, елемент баді [19, с. 19, 23, 196, 246]. Ці малюнки є дуже цінними, особливо унікальними є зафіксовані ним форми верш.

1946 р. етнолог В. Денисенко розробив «Програму-інструкцію для збирання матеріалів про рибальство в Ізмаїльській області». Вона складалась зі вступу та розділів: «Рибоводоугіддя», «Знаряддя рибальства і консервації», «Рибалки», «Техніка рибної ловлі», «Консервація риби», «Додаткові питання», «Рибалки в роки Вітчизняної війни». У вступній частині автор зробив короткий огляд розвитку рибальства у слов'ян. В. Денисенко вважав, що вивчати традиції рибальства потрібно «для того, щоб на підставі зібраних матеріалів, з допомогою інших даних глибше висвітлити історію цієї галузі людської діяльності на Україні» [20, арк. 54]. Автор рукопису розробив методику збирання матеріалів [20, арк. 55]. У вступі до програми вказано, що в українській етнографічній літературі рибальство якісно не досліджувалось і дослідження рибальства в Ізмаїльській області може стати початком поглибленої роботи в цій галузі [20, арк. 54]. Ці факти показують, що етнографи в середині XX ст. почали активно вивчати цей елемент народних промислів.

У січні 1949 р. в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук УРСР відбулося обговорення рукопису молодого наукового співробітника П. Салія «Пережитки в первісному мисливстві та рибальстві». На обговоренні у відділі етнології авторів було запропоновано ґрунтовно переробити роботу згідно із зауваженнями [21, арк. 514]. Через деякий час з'явився доопрацьований рукопис, який носив назву «Стародавні елементи в мисливстві і рибальстві XIX ст. на Україні». У ньому автор досліджував історію рибальства від неоліту до середини XX ст, де акцентував увагу на періодах Київської Русі, Галицького князівства та Литовської доби, детально зупиняючись на формах експлуатації рибних угідь. Автор, спираючись на археологічні матеріали та здійснюючи реконструкції, описував архаїчні знаряддя та способи лову, які використовувалися ще з палеоліту. До таких автор відносить ловлю руками, зрубаним деревом, петлею, острогою, глушінням палицею та каменем. Недоліком рукопису можна вважати відсутність опису

деяких снастей (невід, вудочка, матула, козуля та ін.). На жаль, малюнки знарядь лову у рукописі не збереглися, хоча у тексті є посилання на них. У праці використано порівняльний аналіз, де українські методи ловлі порівнюються з подібними в аборигенів Австралії та в індіанців Північної Америки. П. Салій часто наводить приклади способів лову з таких регіонів України: східні області (точніше не вказує), Чернігівська, Полтавська і Закарпатська області, Південь України. Як бачимо, представлена не вся Україна, повністю випадає центр, та й Південь описаний посиланнями на праці П. Рябкова [22]. На жаль, матеріали П. Салія не були опубліковані.

Аналогічна ситуація спіткала рукопис Д. Косарика «Українське село Андруші». У ньому автор розповідав про рибальство під час великих паводків Дніпра [23, арк. 5 зв] та порівнював умови лову риби з правого і лівого берегів Дніпра [23, арк. 9].

У 1959 р. в Інституті мистецтвознавстві, фольклористики та етнографії ім. М. Т. Рильського було підготовлено до друку двотомну монографію «Українці». У першому томі книги розміщено статтю етнографа І. Симоненка «Рибальство», де описано та проілюстровано різні знаряддя лову. Важливим досягненням автора є типологія перегоронок водойм та виділення регіональної термінології. Зокрема, він зазначає, що гарди – це перегородки, а не знаряддя лову [24].

У 1972 р. В. Скуратівський за результатами експедиції написав статтю «Подорож на Кінбурнську косу», у якій містяться незначні відомості з рибальства [25, с. 87]. А вже у 1979 р. він видав другу статтю «Традиційне і сучасне рибальство на Півдні України» [26]. У цій праці детально описано рибальство Кінбурнської коси, яка розташована неподалік дельти Дніпра та Південного Бугу. У статті є відомості про рибальські снасті, прикмети, приказки, а також зміни, що відбулися в ХХ ст. в рибальському промислі на півострові.

У 80–90-х рр. ХХ ст. в Україні було видано ряд колективних, регіональних історико-етнографічних досліджень: «Бойківщина» [27, с. 113–128], «Гуцульщина» [28, с. 156–157], «Поділля» [29, с. 100–121], «Лемківщина» [30, с. 218–225]. У них коротко висвітлено історію розвитку рибальства, проаналізовано способи і знаряддя лову цих регіонів. На жаль, у цих роботах майже нічого не написано про другу половину ХХ ст., що може свідчити про відсутність ґрунтового дослідження цього періоду. У книгах «Гуцульщина» та «Поділля» дається узагальнена характеристика знарядь лову та, зокрема, важливі дані про вудочки.

У 1993 р. було надруковано статтю відомого українського етнолога В. Горленка «Види господарської діяльності», у якій коротко висвітлено історію риболовного промислу в Україні та подана характеристика декількох знарядь лову [31, с. 51–54]. Пізніше цей матеріал був розміщений у різних виданнях «Українців» [32, с. 285–286; 33, с. 117–119; 34, с. 52–54]. У 2001 р. В. Горленко надрукував статтю «Литвини Північної України – ймовірний уламок нащадків племені літописних сіверян», у котрій перераховано знаряддя та рибу, яку ними ловлять [35, с. 89]. Важливим внеском В. Горленка є ґрунтовне вивчення історіографії рибальства в контексті розвитку української етнографії з ХІ до середини ХІХ ст.

Сучасний український етнолог О. Боряк склала каталог етнографічних програм, в якому подано перелік програм зі збирання матеріалів про рибальство [36]. Ця ґрунтова праця дає поштовх для сучасних і майбутніх дослідників рибальства в Україні. Досліджуючи бабу-повитуху в культурно-історичній традиції українців, О. Боряк відзначає спільність уявлень українців у таких елементах народної культури, як родильна обрядовість і рибальство [37, с. 162, 169, 198, 246].

1995 р. етнограф М. Моздир зафіксував та досить детально описав нічну ловлю остами, яка називається «на посвет». Автор вважає, що ловля на посвет є давнім способом, яким користувалися різні народи світу. В Україні цей спосіб ловлі у другій половині ХХ ст. існував лише на Поліссі, а в першій половині минулого століття ще й в Карпатському регіоні [38, с. 212]. Ловля «на посвет» не є простою, її успіх залежить від багатьох речей, перш за все від якості остів. «І не скільки від їх форми, розмірів чи гостроти зубів металевої частини, – відзначає М. Моздир, – скільки від ручки, довжина якої дорівнює у середньому три метри. Вона повинна бути міцна, легка, достатньо пружна і, що особливо важливо, пряма, рівна» [38, с. 214]. Учасникам нічного полювання на рибу (саме так автор називає цю ловлю) потрібно мати й певні індивідуальні навички, набуті в практиці: уміти враховувати заломлення світла у воді, правильно визначати глибину перебування риби [38, с. 214]. Дослідник встановив, що «на посвет» ловлять лише кілька разів у рік – у весняні та ранньо-осінні тихі ночі, рідко влітку, коли немає мошкари [38, с. 214].

М. Моздир доходить висновку, що ловля «на посвет» поступово забувається: «Причиною цього є як різні види сучасного вдосконаленого рибальського знаряддя, так і об'єктивна екологічна ситуація, що призвела до значного зменшення риби у річках та озерах України. Однак попри усе це в нових човнах «на носках» далі просвердлюють отвори...», а ости зберігають як прикраси [38, с. 213, 215].

У 90-х рр. ХХ ст. рибальство Полісся досліджував відомий львівський етнолог М. Глушко. Результатом ряду експедицій стали статті «Рибальські снасті та способи їх застосування» та «Традиційне рибальство». У них детально розглянуто особливості будови, використання знарядь лову на широкому ілюстративному матеріалі [39; 40]. У першій статті М. Глушко зазначає, що «виявлені та зафіксовані на теренах Овруччини і північної частини Народицького району польові етнографічні матеріали засвідчують: місцеві жителі пам'ятають щонайменше три десятки різних видів рибальських снастей і способів їх практичного застосування [39, с. 32]. У другій статті дослідник ще й торкається питань іхтіології, переробки риби та рибальських звичаїв [40, с. 35]. Найпоширенішою переробкою риби на Поліссі було сушіння, бо так вона довше і краще зберігається. Для сушіння використовували спеціальну плоску залізну посудину прямокутної форми («деко»). Щоб під час сушіння риба не приставала до дна, на останнє стелили житню соломку або посипали його борошном чи змащували олією. Після цього деко ставили в натоплену піч [40, с. 35–36].

2008 р. М. Глушко видав посібник з методики польових досліджень. У довіднику автор також подав рекомендації по збиранню матеріалів з рибальства [41].

У 2014 р. у статті «Допоміжні господарські заняття населення Старосамбірщини» М. Глушко на основі польових матеріалів розглянув способи праці і технічні засоби рибальства та мисливства [42].

У роботі «Етнографія Буковини» чернівецький етнолог Г. Кожолянко говорить про наявність видів риби Буковини та досліджує її переробку [43, с. 316, 350].

У доробку луцького етнолога А. Дмитренко, яка займається дослідженням Волині і Західного Полісся, є велика кількість статей присвячених рибальству. У своїх дослідженнях авторка спирається на архівні [44], бібліографічні [45], музейні [46] та вводить в науковий обіг матеріали власних польових досліджень [47]. А. Дмитренко при систематизації рибальських снастей використовує власну класифікацію, яка розроблена на основі напрацювань білоруського етнолога І. Браїма [48, с. 57]. Дослідниця вивчала історіографію класифікацій знарядь лову [48, с. 56–57], історію розвитку промислового і любительського рибальства [49, с. 41–42; 50, с. 248–249], будовою знарядь, народними знаннями та рибними стравами [51; 52]. Цінною інформацією А. Дмитренко є зафіксовані нею на Поліссі рибальські повір'я (виготовляти рибальські знаряддя лову в «добрий час»). Найсприятливішими для лову вважали дні, у які на вулицях багато людей: базарні дні, перший і останній тижні посту, коли люди йдуть до сповіді. Зафіксовано автором також і інші прикмети пов'язані з рибальством. Добре було почати плести пастку у день весілля. В інші дні потрібно починати в'язати снасть вранці. У деяких місцевостях вважали, що снасті найкраще закладати на порозі. Через рибальські знаряддя лову жінці заборонялось переступати, бо риба не буде ловитись [52, с. 198].

Отже, сьогодні в Україні А. Дмитренко є однією з небагатьох, хто ґрунтовно вивчає рибальство, спираючись переважно на власні польові матеріали.

Український етнолог З. Гудченко описала способи ловлі в селі Сотницькому (Дніпропетровської обл.) [53, с. 96–97]. Сучасний дослідник Поділля В. Косаківський простежив особливості розвитку рибальства містечка Чечельник Вінницької обл. [54]. Досліджуючи Одещину, етологи В. Кушнір та О. Прігарін звернули увагу й на рибальство. Так перший коротко описав знаряддя лову, розглянув сезони та історію промислової ловлі [55, с. 54–59]. Другий – увів до наукового обігу статистичні відомості з рибальського промислу [56, с. 304].

У 2012 р. М. Лицур захистив кандидатську дисертацію «Традиційне рибальство в Східній Галичині (друга половина XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.)», у якій ґрунтовно розглянув правові та етносоціальні аспекти розвитку рибальства [57; 58], знання про риб та рибну символіку в культурі українців. На жаль, у роботі бракує матеріалів про знаряддя та способи лову [59].

Цього ж року була захищена й дисертація С. Чибирак «Розвиток етнографічної науки в Наддніпрянській Україні у 60–80-х роках XIX століття», у якій дослідниця проаналізувала унікальні статті з риболовної тематики, що були надруковані в періодиці XIX ст. [60].

Дніпропетровський історик С. Білівненко в статті «Ріка Дніпро у повсякденні сільського прибережного населення: за матеріалами історико-етнографічних експедицій Запорізького наукового товариства ім. Я. Новицького» висвітлює особливості риболовлі на Дніпрі у XIX–XX ст. та способи переробки риби [61, с. 12–18].

Київський етнолог Ю. Буйських розглянула рибалок як людей наділених надприродними знаннями та магічними здібностями. Дослідниця робить висновок, що рибалка «на відміну від більшості «непростих» чоловіків не мав яскраво виражених ознак демонічності та порівняно мало вступав у взаємовідносини з представниками світу надприродних сил» [62, с. 272]. Досить цінними є польовий запис дослідниці про семіотичний статус «жака» (ятера), який слугував, після чіплення його в хліву, оберегом проти «нечистої сили», яка спричинює шкоду худобі [62, с. 271].

До вивчення рибальства в Україні звертались й етологи інших країн. Польський етнолог К. Мошинський в монографії «Народна культура слов'ян» розглянув риболовну культуру слов'ян, у тому числі українську. Він подав будову, зображення багатьох знарядь лову та описав методи їх застосування, спираючись на власну класифікацію. Великим досягненням автора є намагання з'ясувати прабатьківщину деяких снастей і простежити їх поширення [63, с. 77–115].

Російський дослідник першої половини минулого століття Д. Зеленін, пишучи про рибальство східних слов'ян у книзі «Восточнославянская этнография», звертав увагу на рибальство українців. Він описав найпоширеніші рибальські снасті, способи переробки риби, звичаї, заборони [64, с. 100–108, 146]. Його заслуга полягає в створенні першої порівняльної характеристики знарядь та способів ловлі східних слов'ян.

Латвійський дослідник С. Цімерманіс, досліджуючи рибальство східної частини Латвії, проводив паралелі з українськими знаряддями лову [65].

У 1970-х рр. білоруський учений І. Браїм досліджував рибальство своєї країни. Його заслугою є розробка класифікації знарядь лову за принципом дії та способом ловлі [66, с. 13]. Він також простежив загальні та локальні особливості снастей, виявив зміни, які відбулись протягом XX ст., розглянув особливості побуту рибаків [66, с. 13–18]. І. Браїм звернув увагу на те, що деякі білоруські знаряддя та способи лову є спільними для України та Росії [67].

Сучасний відомий російський етнолог В. Бабенко розглянув риболовство українців Башкортостану, детально зупинившись на більш поширених знаряддях лову [68, с. 93–94].

Отже, у 20-і рр. XX ст. – на початку XXI ст. етнографи продовжили досліджувати рибальство в Україні. Перевагу віддавали вивченню будови та способів застосування знарядь лову. Менше звертали увагу на громадські відносини, юридичні та екологічні питання, звичаї, вірування, знання рибалок про риб та водойми. Ця тенденція, яка виникла в XIX ст. продовжує існувати й на початку XXI ст. Недоліком досліджень є те, що

етнологи не звертали увагу на вудочки, як найпоширеніше знаряддя любителів кого лову. Усі зазначали (виняток становить праця В. Білецької) що ловили вудочкою, але не фіксували її форму і спосіб ловлі нею. Це привело до того, що відомості про деякі види вудок втрачено. У середині ХХ ст. етологи почали вивчати й споживацьке (ловля для власних потреб) рибальство, а на спортивне рибальство, яке активно почало розвиватись у цей час, не звертали увагу. Саме тому сучасні етологи повинні досліджувати спортивне рибальство в Україні.

На початку ХХІ ст. вивченню рибальства почали приділяти більшу увагу. Однак сучасні науковці переважно зосереджуються на дослідженні окремих територіальних одиниць, серед яких перевага надається зокрема Поліссю.

Джерела та література

1. Горленко В. Історія української етнографії / Володимир Горленко, Роман Кирчів. – К. : Поліграф Консалтинг, 2005. – 400 с.
2. Печериця Т. В. П. Рябков – дослідник риболовного промислу Півдня України / Т. В. Печериця // Південна Україна ХVІІІ – ХІХ ст. Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України. ЗДУ. – Вип. 6. – Запоріжжя, 2001. – С. 260–264.
3. Дмитренко А. Колекція рибальських пристосувань у Волинському краєзнавчому музеї / Алла Дмитренко // Волинський музей: історія і сучасність: Науковий збірник: Вип. 4. – Луцьк, 2009. – С. 56–62.
4. Лицур М. Традиційне рибальство в Східній Галичині (друга половина ХІХ ст. – 30-ті рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.05 «Етнологія» / М. З. Лицур. – Івано-Франківськ, 2012. – 16 с.
5. Лицур М. З. Рибальство як форма організації дозвілля української міської інтелігенції Галичини на рубежі ХІХ–ХХ століть (на прикладі І. Франка) [Електронний ресурс] / М. З. Лицур, Н. М. Лицар // Вісник Прикарпатського університету. – 2009. – Вип. 15. – Режим доступу до статті : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vpu/Ist/2009_15/Statti%2015/115-119.pdf
6. Чибирак С. В. Розвиток етнографічної науки в Наддніпрянській Україні у 60–80-х роках ХІХ століття: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05 / Світлана Вікторівна Чибирак. – К., 2012. – 230 с.
7. Сіренко С. Рибальство України другої половини ХVІІІ – початку ХХ ст.: історіографія питання / Сергій Сіренко // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки. – 2013. – № 21. – С. 172–177.
8. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського Національної академії наук України (АНФРФ ІМФЕ), ф. 15, од. зб. 558, 103 арк.
9. Кравченко В. Виїзд у море рибалок та моряків у м. Бердянську // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – 1926 р. – №1–2. – С. 150–151.
10. Лобода Т. М. Василь Кравченко. Громадська, наукова та просвітницька діяльність / Т. М. Лобода – К. : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 238 с.
11. Грушевська К. Дума про пригоду на морі Поповича / Катерина Грушевська // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – 1926. – № 1–2. – С. 1–35.
12. Гавриленко Т. Старі форми економічного побуту на Великому лузі: вівчарство і рибальство / Тодор Гавриленко // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – 1929. – № 3. – С. 118–139.
13. Білецька В. Рибальство в дніпровських порогах / В. Білецька // Дніпровські лоцмани: нариси з історії та історіографії. – Херсон : Вид-во ВНЗ «ХДМІ», 2012. – С. 157–192.
14. АНФРФ ІМФЕ, ф. 43, од. зб. 97, 7 арк.
15. АНФРФ ІМФЕ, ф. 43, од. зб. 26, 16 арк.
16. Борисенко В. Етнографічна експедиція на Полісся 1934 року / Валентина Борисенко // Родовід. – 1992. – №3. – С. 30–36.
17. Заглада Н. Із звіту етнографічної експедиції 1934 року / Ніна Заглада // Записки наукового товариства імені Шевченка: Праці Секції етнографії і фольклористики. – Т. ССXLII. – Львів, 2001. – 731 с. – С. 443–498
18. Заглада Н. Відділ монографічного дослідження села (Село Старосілля): Довідник по музеї антропології та етнології ім. Хв. Вовка / Ніна Заглада. – К. : Всеукраїнська академія наук, 1930. – 80 с.
19. Україна в типажах народних краєвидах і архітектурі : художньо-етнографічна спадщина Юрія Павловича / відп. ред. Г. Скрипник ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2010. – 400 с.
20. АНФРФ ІМФЕ, ф. 14-2, од. зб. 25, 103 арк.
21. АНФРФ ІМФЕ, ф. 14-2, од. зб. 245, 561 арк.
22. АНФРФ ІМФЕ, ф. 14-2, од. зб. 264, 47 арк.
23. АНФРФ ІМФЕ, ф. 14-5, од. зб. 195, 199 арк.
24. Симоненко І. Ф. Рибальство / І. Ф. Симоненко // Українці: Історико-етнографічна монографія / Відпов. редактор К. Г. Гуслистий. – К. : Академія Наук Української РСР, 1959. – Т. 1. – С. 217–223.
25. Скуратівський В. Подорож на Кінбурнську косу / Василь Скуратівський // Народна творчість та етнографія. – 1972. – № 5. – С. 81–88.
26. Скуратівський В. Т. Традиційне і сучасне рибальство на Півдні України / В. Т. Скуратівський // Народна творчість та етнографія. – 1979. – № 6. – С. 76–80.
27. Матейко К. І. Допоміжні види господарських занять і народні промисли / К. І. Матейко // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження [Болтарович З. Є., Будзан А. Ф., Гарасимчук Р. П. та ін.] ; под. ред. Ю. Г. Гошко. – К. : Наукова думка, 1983. – 304 с.
28. Мандибур М. Д., Федина Р. Й. Допоміжні види занять / М. Д. Мандибур, Р. Й. Федина // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження / [П. І. Арсенич, М. І. Базак, З. Є. Болтарович та ін.]. – К. : Наукова думка, 1987. – 471 с.
29. Мандибур М. Д. Допоміжні види господарської діяльності / М. Д. Мандибур // Поділля / Артюх Л. Ф., Балушок В. Г., Болтарович З. Є. та ін. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – 504 с.
30. Горинь Г. Допоміжні види господарських занять / Г. Горинь // Лемківщина. У 2-х т. Т.1. Матеріальна культура / Відп. ред. Ю. Гошко. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. – 360 с.
31. Горленко В. Види господарської діяльності / Володимир Горленко // Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. – К. : Либідь, 1993. – С. 51–54.
32. Горленко В. Рибальство / Володимир Горленко // Українці : Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Книга 1. – Опішне : Українське народознавство, 1999. – 528 с. – С. 285–286.
33. Горленко В. Ф. Рыболовство / В. Ф. Горленко // Украинцы. – М. : Наука, 2000. – 535 с.

34. Українці: історико-етнографічна монографія : У 3 т. Т. 2 / НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського ; наук. ред. Г. Скрипник. – К., 2005. – 256 с.
35. Горленко В. Литвини Північної України – ймовірний уламок нащадків племені літописних сіверян / Володимир Горленко // Пам'ятки України. – 2001. – № 1–2. – С. 85–103.
36. Боряк О. Матеріали з історії народознавства в Україні: Каталог етнографічних програм (друга половина XVIII – XX ст.) / О. Боряк. – К. : Українознавство, 1994. – 124 с.
37. Боряк О. О. Баба-повитуха в культурно-історичній традиції українців: між профанним і сакральним / О. О. Боряк. – К. : Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2009. – 400 с.
38. Моздир М. Один із давніх видів поліського рибальства «на посвет» / Микола Моздир // Записки наукового товариства імені Т. Шевченка. – 1995. – Т. 230 (ССХХ). – С. 212–215.
39. Глушко М. Рибальські снасті та способи їх застосування / Михайло Глушко // Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження / За ред. С. Павлюка, М. Глушка. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. – Вип. 2. Овруччина, 1995. – С. 19–32.
40. Глушко М. Традиційне рибальство / Михайло Грушевський // Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження / За ред. С. Павлюка, Р. Омеляшка. Випуск 3. У межиріччі Ужа і Тетерева. 1996. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2003. – С. 17–36.
41. Глушко М. С. Методика польового етнографічного дослідження: Навч. посібник / М. Глушко. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 288 с.
42. Глушко М. Допоміжні господарські заняття населення Старосамбірщини / Михайло Глушко // Народознавчі зошити. – 2014. – № 2. – С. 229 – 235.
43. Кожоляно Г. К. Етнографія Буковини / Георгій Кожоляно. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 384 с.
44. Дмитренко А. Традиційні риболовні пристосування Житомирщини (За матеріалами фонду В. Г. Кравченка) / Алла Дмитренко // Житомирщина на зламі тисячоліть: Науковий збірник / Відп. ред. Костриця М. Ю. – Житомир: М. А. К., 2000. – С. 287–288.
45. Дмитренко А. Традиційне господарство волинського Полісся кінця XIX століття в працях М. Теодоровича «Волинь в описанні городів, местечек и сел...» / Алла Дмитренко // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Володимир-Волинський в Історії України та Волині. Збірник наукових праць. Матеріали XIV Волинської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 13-ї річниці Незалежності України і 680-й річниці надання Володимир-Волинському Магдебурського права. – Луцьк : б/о, 2004. – С. 432–434.
46. Дмитренко А. Предметний склад етнографічної колекції волинського музею у міжвоєнний період / Алла Дмитренко // PEREYSLAVICA: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / Збірник наукових статей. – Вип. 2 (4). – 2008. – С. 241–246.
47. Дмитренко А. Риболовний промисел на території Західного Полісся і Північної Волині: ставні лопушки / Алла Дмитренко // Етнічність в історії та культурі: матеріали і дослідження / Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Гермес, 1998. – 208 с. – С. 66–69.
48. Дмитренко А. Колекція рибальських пристосувань у Волинському краєзнавчому музеї / Алла Дмитренко // Волинський музей: історія і сучасність: Науковий збірник: Вип. 4. – Луцьк, 2009. – С. 56–62.
49. Дмитренко А. Організація риболовного промислу на території північної Волині і Західного Полісся (друга половина XIX – 30-і рр. XX століття) / Алла Дмитренко // Житомирщина кризь призму століть: Науковий збірник / Відповідальний редактор М. Ю. Костриця. – Житомир : Журфонд, 1997. – 192 с. – Велика Волинь: Праці Житом. наук. краєз. Тов-ва досл. Волині Т. 16. – С. 41–42.
50. Дмитренко А. Промисли жителів села Світазь Швацького району (кінець XIX – 30-і рр. XX ст.) / Алла Дмитренко // Минуле і сучасне Волині: О. Цинкаловський і Волинь. Матеріали IX наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції / Відп. редактор Г. В. Бондаренко. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – 297 с. – С. 248–259.
51. Дмитренко А. Присвоєвальні промисли: збиральництво, мисливство, рибальство, бджільництво / Алла Дмитренко // Етнокультура Рівненського Полісся / Упор. В. П. Ковальчук. – Рівне : ПП ДМ, 2009. – С. 76–82.
52. Дмитренко А. Традиційні чоловічі промисли: рибальство (на матеріалах Полісся) / Алла Дмитренко // Народна культура українців: життєвий цикл людини : історико-етнологічне дослідження у 5 т. / [наук. ред. М. Гримич] – К. : Дуліби, 2013. – Т. 4: Зрілість. Чоловіча субкультура. – 2013. – С. 180–200.
53. Гудченко З. Село на Поннізі Дніпра / Зоя Гудченко // Народна творчість та етнологія. – 2007. – № 2. – С. 91–100.
54. Косаківський В. А. Рибальство та бджільництво – допоміжні види господарських занять українців південно-східного Поділля (на матеріалах містечка Чечельник) / В. А. Косаківський // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 15. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. Проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2009. – С. 188–192.
55. Кушнір В. Г. Народознавство Одещини. Навч. посібник / В. Г. Кушнір. – Одеса: Сміл, 2008. – 208 с.
56. Пригарин А. А. Русские старообрядцы на Дунае: формирование этноконфессиональной общности в конце XVIII – первой половине XIX вв. / Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова [монография] / Отв. Ред. О. Б. Демин / А. А. Пригарин. – Одесса – Измаил – Москва : «СМИЛ» - «Археодоксия», 2010. – 528 с.
57. Лицур М. Традиційне рибальство Галичини у першій третині XX ст.: заборонені знаряддя та способи вилову / Микола Лицур // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Зб. наукових праць. – Випуск 6. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – С. 267–270.
58. Лицур М. З. Політика польської адміністрації у сфері регламентації рибальства в Галичині (1921–1939) / М. Лицур // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 17: Українсько-польсько-білоруське сусідство: XX ст. / НАН України, Інститут народознавства імені І. Крип'якевича: голова редколегії Ярослав Ісаєвич, упорядники Микола Литвин, Василь Футала. – Львів, 2008. – С. 328–332.
59. Лицур М. З. Традиційне рибальство в Східній Галичині (друга половина XIX – 30-ті рр. XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.05 «Етнологія» / М. З. Лицур. – Івано-Франківськ, 2012. – 16 с.
60. Чибирак С. В. Розвиток етнографічної науки в Наддніпрянській Україні у 60-80-х роках XIX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. : спец. 07.00.05 «Етнологія» / С. В. Чибирак. – К., 2012. – 20 с.
61. Білівенко С. Ріка Дніпро у повсякденні сільського прибережного населення: за матеріалами історико-етнографічних експедицій Запорізького наукового товариства ім. Я. Новицького / С. Білівенко // Дніпровські лоцмани: нариси з історії та історіографії. – Херсон : Вид-во ВНЗ «ХДІМІ», 2012. – 352 с.

62. Буйських Ю. «Ті, що знають від себе»: чоловіча професійна магія / Юлія Буйських // Народна культура українців: життєвий цикл людини : історико-етнографічне дослідження у 5 т. / [наук. ред. М. Гримич] – К. : Дуліби, 2013. – Т. 4: Зрілість. Чоловіки. Чоловіча субкультура. – 2013. – С. 248–291.
63. Moszyński K. Kultura ludowa słowian / Kazimierz Moszyński. – Т. 1. – Warszawa, 1967. – 750 s.
64. Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография. Пер. с нем. К. Д. Цивинной. Примеч. Т. А. Бернштам, Т. В. Станович и К. В. Чистова. Послесп. К. В. Чистова / Д. К. Зеленин. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991. – 511 с.
65. Цимерманис С. Общие элементы орудий пресноводного рыболовства у латышей и западных финнов в Видземе и Латгале [Электронный ресурс]: (Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов. Рига, 1970) // Страницы истории рыболовства. – Режим доступа до статті : <http://histfishing.ru/biblio/tema/10-ethnography/579-czimermanis-s-obshhie-elementy-orudij-presnovodnogo-rybolovstva-u-latyshej-i-zapadnyx-finnov-v-vidzeme-i-latgale>
66. Браим И. Н. Рыболовство Белоруссии во второй пол. XIX – XX вв. Автореф. дис. на соис. учен. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.07 «Этнология» / И. Н. Браим. – Минск, 1973. – 24 с.
67. Браим И. М. Рыболовства ў Беларусі (гісторыка-этнографічны нарыс). Рэд. М. Я. Грынблат. – Мн. : Наука і техника, 1976. – 136 с.
68. Бабенко В. Я. Украинцы Башкирской ССР: поведение малой этнической группы в полиэтнической среде / В. Я. Бабенко. – Уфа : Уфимский полиграфкомбинат, 1992. – 260 с.

Сиренко С. В. Рыболовство как предмет этнологических научных исследований периода 20-х гг. XX в. – начало XXI в.

В статье проанализированы научные труды украинских и зарубежных этнологов, изучавших рыболовство в Украине в 20-х гг. XX в. – начало XXI в. Определен круг проблем, которые изучали исследователи. Установлено, что предпочтение отдавалось исследованию строения и способов применения орудий лова. Меньше обращали внимание на общественные отношения, юридические и экологические вопросы, обычаи, верования, знания рыбаков о рыбах и водоемах. Эта тенденция, возникшая в XIX в. продолжает существовать и в начале XXI века. Установлено, что в середине XX в. этнологи начали изучать и потребительское рыболовство, а на спортивное рыболовство, которое активно начало развиваться в настоящее время, не обращали внимание. Именно поэтому современные этнологи должны исследовать спортивное рыболовство в Украине. В начале XXI века изучению рыболовства стали уделять большее внимание. Однако современные ученые преимущественно сосредоточиваются на исследовании отдельных территориальных единиц, среди которых предпочтение отдается Полесью.

Ключевые слова: этнография, рыболовство, историография, орудия и способы лова рыбы в Украине.

Sirenko S. V. Fishing scientific studies as a subject of the period 20-ies. twentieth century – beginning of.

This paper examines the scientific achievements of Ukrainian and foreign anthropologists who have studied fisheries in Ukraine in the 20 's of the twentieth century. - At the beginning of. Defined range of problems that researchers have studied them. Found that gave preference to study the structure and uses of fishing gear. Less pay attention to public relations, legal and environmental issues, customs, beliefs and knowledge of fishermen and fish ponds. This trend has emerged in the nineteenth century. still alive at the beginning of. It was found that in the mid-twentieth century. ethnologists began to study consumer and fishing, and the sport fishing, which is actively began to develop at this time, not paying attention. That is why modern ethnologists should investigate sport fishing in Ukraine. In the early twenty-first century. Study of fisheries started paying more attention. However, modern scholars mainly focus on the study of individual units, including particularly preferred Polissya.

Keywords: ethnography, fishing, historiography, tools and methods of fishing in the Ukraine.

УДК 39:[334.712+7.079+069](477.52)"20"

Н. В. Литвинчук

СУЧАСНІ ФОРМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ Й ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТРАДИЦІЙНИХ ПРОМИСЛІВ ТА РЕМЕСЕЛ СУМЩИНИ

У статті розглянуто культурно-дозвільні, мистецькі, освітні та інші форми збереження й популяризації традиційних промислів та ремесел Сумщини в XXI столітті. Виявлено, що важливу місію щодо збирання, збереження й пізнання пам'яток народного ремісництва здійснюють регіональні музейні осередки; значну роль у справі пропагування місцевих промислів та ремесел відіграють виставки, виставки-продажі ремісничої продукції і профільні майстер-класи, що їх проводять в рамках фестивалів, святкових ярмарків, а також різні засоби масової інформації.

Ключові слова: промисли і ремесла, майстер, популяризація, декоративно-прикладне мистецтво, культурно-дозвільний захід, етнографічні музеї, виставки, фестивалі, ярмарки.

Із набуттям Україною державної незалежності підвищився інтерес суспільства, його наукових, навчальних, просвітницьких інституцій як до історії, ціннісних надбань традиційної культури, так і до проблем її збереження, відродження та розвитку. Це повною мірою стосується і традицій ремісничого виробництва та художніх промислів. Не випадково, починаючи з XXI ст. було розроблено низку законів і підзаконних нормативно-правових актів [1–5], що визначають пріоритетні напрямки діяльності в сфері народних промислів та ремесел. Ключовим у відповідній законодавчій базі є Закон України «Про народні